

HALK MÜZİĞİNDE YEREL İCRA TEMSİLİ İÇİN FONETİK ALFABENİN KULLANIMI

Ayşegül Altıok
İstanbul Teknik Üniversitesi
aysegulaltiok@hotmail.com

Halk müziği gerek yöresel tavrı özellikleri gerek ağız ve dil özellikleri ile kendi içinde müzikal ve icra farklılıkları olan bir müzik türüdür. İcrasında tespit edilen bu farklılıklar özellikle karakteristik yapının elemanları olan ses, söyleyiş, dil, ağız, tavrı ve üslup gibi önemli özelliklerde karşımıza çıkmaktadır.

Üslup ve tavrı özellikleri halk müziğini diğer müzik türlerinden ayıran en önemli özelliklerindedir. Her yörenin kendine özgü söyleme ve çalma şekli vardır. “Türk halk müziğini zengin kılan en önemli özelliği, üslup ya da tavrı özelliğidir. Türkünün sesleri kadar, onun söyleniş biçimini belirleyen bu özellikler de önemli rol oynamaktadır. İşte bu özellikler, yöre yöre değişen karakteristik özellikleri belirler ” (Elçi 2010:1). Halk müziğinin yapısal ve biçimsel özellikleri hakkında çeşitlilikler göz önüne alınarak bir çok çalışmalar yapılmıştır. Uzun bir geçmişi olmayan bu araştırmalar var olan soru işaretlerinin çözülmesine yetmemiş ancak yeni araştırmalara ön ayak olmuştur. Bu aşamada bu güne kadar yapılan çalışmalara bir göz atmak gerekir.

Halk müziğinin araştırılması konusunda ilk olarak 5 Mart 1915 yılında Musa Süreyya tarafından yazılar yazılmıştır. Ancak Mehmet Ali Özdemir’in tezine göre; “Nevzat Altuğ’un araştırmasında iki yazı daha vardır ki; bunlar Musa Süreyya’nın yazısından önce yayınlanmıştır. Birinci yazı Türk Derneği’nde (1912) yayınlanmış ve ikinci yazı ise ‘Halka Doğru’ dergisinde (1914) Türk Halk Türküleri (Türk Şarkıları) başlığı ile yayınlanmıştır” (Özdemir 1998:7).

Musa Süreyya Bey, Özdemir’in tercümesine göre *Musiki Mecmuası*ndaki yazısında şöyle demektedir; “Evvel emirde bir kere ruhu milliyi hakikaten ihtiva eden (öncelikle, gerçekten milli ruhu içine alan) o türküleri cemetmeli (toplamalı, yığmalı) ki, sonra onlardan ve onların ruhlarından asar icadedilebilsin (yapıtlar yaratılabilsin). Bu hususta muvaffakiyet (başarı) bestekârın kudreti kalemiyesine, derece-i vukui ve istidadına bağlıdır. (Bu konuda başarı, bestecinin kudretli kalemine, bilgi derecesine ve yeteneğine bağlıdır.) Ancak bu suretle milli ruh yaşar ve garp esas teganniyasına da tatbik imkânı hâsıl olur... (batı kurallarına ve şarkî şarkı söyleme biçimlerine uygulama olanağı oluşturur.)” (Özdemir 1998:7). Bu bakış açısıyla ülkemizin değerli müzik adamları tarafından başlatılan halk müziği çalışmaları cumhuriyetin kurulması ile hız kazanmış ve çeşitli derleme gezileriyle daha da zenginleşmiştir. 1925 yılından bu yana süren derleme çalışmaları ve bu çalışmalardan elde edilen kaynaklar ışığında varlığını sürdüren halk müziği, bu alanda çalışan önemli müzik adamlarının yaptığı açıklamalarda şöyle tanımlanmıştır.

“Halk musikisi (müzik folkloru) ve halk musikisinin bir kolu olan türküler hem müzik notasından hem de edebiyat ve içtimaiyat yönünden milli duyguların doğmasında ve inkişafında ve sanat hayatımızın gerçekleşmesinde başlıca amil ve milli terbiye unsuru olarak değer taşımaktadır. Bu içli yurt sesleri, halkın kültür canlılığını bilhassa yurt sevgisi ve aşkını, ince ve derin bir ruh ve duygu ile ifade etmekte sırf milli ve mahalli karakterine rağmen beşeri ve universal değerlerini nüve halinde korumakta ve bu bakımdan yaratmak istediğimiz hümanizmanın temelini teşkil edecek mahiyet göstermektedir” (Ataman 1951:5). Sadi Yaver Ataman’ın bu açıklamasından anlaşıldığı gibi, Türk halk müziği insani ve kültürel değerlerin yaratılmasında ve yaşatılmasında, millet olmanın bilincine varılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Açıklamalarıyla Türk halk müziğinin sosyal ve psikolojik yönden taşıdığı önemli verilere dikkati çeken Yönetken şöyle der; “Türk halk müziği, çok orijinal ve zengin bir müziktir. Modal metrik yönden olduğu kadar, yapı ve form bakımından da büyük özellik ve güzellik taşımaktadır. Zengin ve çeşitli çalgılara sahiptir. Diğer taraftan, vokal müziğin terennüm etmediği konu yok gibidir. En basit konulardan, en yüksek konu ve olaylara kadar her şey, Türk halk müziğinin terennüm alanına girmiş, bulunmaktadır. Halkımız, bazen; Estergon, Belgrat, Selanik, Budin, Cezayir gibi Türk egemenliğinin sürdüğü ve at üstünde kılıç oynattığı yerler için, bazen; Köroğlu, Genç Osman, Murat Reis ve Gazi Osman Paşa gibi yiğitler üstüne türküler yakmıştır. Gün olmuş, yurdun dağına-taşına, uçan kuşuna, gün olmuş, burcu burcu Anadolu kokan çiçeğine ve nice güzellikler, sevgiler üstüne türküler söylemiş, bununla da yetinilmemiş, ahlak, fazilet, felsefe, türkülere konu olmuştur. Görülüyor ki, Türk halkı, muazzam bir sosyal fonksiyona sahip, halk ruhunun ses halinde aynası ve ifadesi olan bir sanat yaratmıştır” (Hoşsu 1997:5).

Türküler, tabii ki türküyü söyleyen ilk kişi var iken ve türkü onun malı iken, başkalarıyla paylaşıldıkça savrularak duygu ve düşünce yönünden etkilediği herkesi ilgilendirmiş ve sahibini kaybetmiştir. Zamanla yayıldığı yerlerin hislerini, seslerini alarak halkın istediği gibi değişip gelişmiştir. “Bir türkünün çeşitli varyantları oluşumundandır. İşte bunu değiştirip geliştiren şahsiyetler birbirinden etkilendiği için türküler ferdi değil mahşeri; yani bir şairin eseri değil, topluluğun yüreğinden doğmuş anonim eser sayılır” (Güney 1959:11). Türküler bir yerde doğar ama onun dilden dile, gönülden gönüle aktarımı her ferdin yaşadığı olay ve duyguya göre şekil değiştirerek genelleşir ve birinin olmaktan çıkar herkesin olur.

Küreselleşen dünyada halk türkülerinin teknolojik gelişmelerin etkisiyle farklılaşmasını engellemek için geliştirdiğimiz fonetik alfabe sistemi, halk müziğinin yerel icra temsilinin yaşaması için büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan ele aldığımız çalışmada öncelikle ağız ve dil çalışmalarına ve fonetik alfabenin halk müziği icrası üzerindeki direkt etkisine yer vermeyi uygun buluyoruz.

Ağız

Ağız, bir dilin konuşma seslerinin yöre ve bölgelere göre değişiklik göstermesidir. Türkçenin bugün diksiyon açısından kabul edilen konuşma şeklinin (buna İstanbul Türkçesi, Türkiye Türkçesi vb. gibi isimlendirmeler verilmektedir) yanı sıra bazı yörelerde duyulan farklı söyleyiş biçimleri ağız özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır, ‘eller’=‘iller’ gibi. Bu kültürel birikim Anadolu topraklarının bütünü düşünüldüğünde küçümsenemeyecek kadar zengin bir halde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki yedi bölgenin yedisinin de aralarında farklı ağız özellikleri olduğu gibi kendi içlerinde şehirden şehire, köyden köye de farklılıklar gösterebilmektedirler. Bu ağızlar günlük yaşamda yaşadığı çevrenin içinde kalarak varlığını devam ettirmekte ancak bir kültür ürünü olarak Türk halk müziği eserleri içinde tüm ülkeye hatta ülke dışına çıkarak kendisini fark ettirmektedir. Türk halk müziğinin yöresel tavır özelliklerini ve yöreler arası farklı icra şekillerini vurgulamakta önemli rolü olduğu düşünülen ‘ağız’ çalışmalarına bu bakış açısından hareketle daha fazla önem verilmelidir. “Türkiye’deki ağız araştırmaları ile ilgili ilk yayın V. A. Maksimov tarafından yapılmıştır. Bu çalışma 1867 yılında St. Petersburg’da basılmış olan *Opit izslédovanija tyurskich dialektov v Chudavendigarê i Karamanii*”dir. Bunu J. Thury, I. Kono’s, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze’nin çalışmaları takip etmiştir” (Korkmaz 1995:199). “Hâliyle bu çalışmalar, günümüz için yalnızca tarihî bir yadigâr olmaktan öteye herhangi bir anlam ifade etmemektedir” (Akar 2006:1-2).

19. yy.'da yabancı araştırmacılar tarafından başlatılan bu çalışmalardan sonra 1932 yılında 'Türk Dilini Tetkik Cemiyeti' kurularak Türkçe ile ilgili problemler gündeme getirilmiş ve Türkçeyi bilim ve kültür dili yapmak için çalışmalar başlatılmıştır. "Dil Kurumu'nun ağızlarla ilgili ilk önemli alışması, Anadolu ağızlarından yazı diline girmemiş kelimelerin derlenmesi olmuştur. 1933-1935 yılları arasında derlenen 150 binden fazla kelimeyi içeren 'Türkiye'de Halk Ağızından Söz Derleme Dergisi' 1939-1949 yılları arasında yayımlanmıştır. Fakat bu dergi gerek düzenleniş bakımından gerekse kelimelerin anlamlarını ve ağızlardaki söyleyiş biçimlerini doğru olarak vermesi bakımından bilimsellikten uzaktı. Ayrıca Anadolu ağızlarındaki bütün kelimeler de derlenebilmiş değildi. Bu yüzden 1952 yılında, Türk Dil Kurumu, eldeki sözlük malzemesini yeniden düzenleme ve yeni derleme çalışmalarına girişti. Bu defa, köy öğretmenlerine, bölgedeki uzman sayılabilecek kişilere başvurularak sekiz yılda 450 bin kelime derlendi. Böylece bu yeni malzeme ile eski malzeme harmanlanarak 13 ciltten oluşacak *Derleme Sözlüğü*'nn temeli atılmış oldu. 1963-1975 yılları arasında A-K arası yapıldı. K ile Z arasındaki ciltler de 1979'da bitirildi. Sözlüğün Ek-I cildi ise 1982'de yayımlandı. Bu eser, kelime, anlamlandırma ve madde başı düzeylerindeki birtakım eksik ve kusurlarına rağmen (Eren 1990:1-78) Türkiye Türkçesi ağızlarının söz hazinesini gösteren en önemli başvuru kaynağı olma özelliğini korumaktadır " (Akar 2006:2).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yapılan bu ağız araştırmaları Ahmet Caferoğlu'nun çalışmalarıyla sürmüş ve devam etmiştir. Caferoğlu'nun derlemeleri dışında bu yıllarda mer Asım Aksoy'un 1945-1946 yıllarında hazırladığı 3 ciltlik *Gaziantep Ağzı* ve K. Edip Kürkçüoğlu'nun 1945 yılında hazırladığı *Urfa Ağzı*, şevket Beysanoğlu'nun 1966 yılında hazırladığı *Diyarbakır Ağzı* adlı kitaplar, yalnızca kent merkezli hazırlanmış olmalarına rağmen önemli birer kaynak olarak varsayılmaktadırlar. Bunlardan en çok mer Asım Aksoy'un *Gaziantep Ağzı'ndaki Söz Varlığı İncelemesi* alışması Türkiye ağız araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Zeynep Korkmaz'ın 1956 yılında basılan *Güney-batı Anadolu Ağızları: Sesbilgisi* adlı eseri ise Türkiye ağız araştırmalarında önemli bir yer teşkil eder.

Ancak bu çalışmalarda kullanılan transkripsiyon işaretlerinin birbirinden farklı oluşu ve bu anlamda ortak bir dilin geliştirilmemiş oluşu, yapılan çalışmaların bireysel denemeler olarak kalmasına ve birliktelikten veya ortak dilden uzak bir anlayışla ifadelendirilmesine sebep vermektedir. Ağız araştırmalarında esas amaç fonetik farklılaşmaların tespit edilmesidir. Bu anlamda fonetik farklılıkların herkes tarafından anlaşılabilieceği ortak bir alfabenin oluşturulması önem arz etmektedir.

Ses bilgisi araştırmalarının yapıldığı ağız araştırmalarında seslerin doğru ve ayrıntılı tespiti, hazırlanacak fonetik alfabe sisteminde gösterilen işaretlerin açıklayıcılığı ile mümkün olacaktır. Ancak bu zamana kadar yapılan çalışmalarda bu anlamda eksiklikler görülmektedir. "Anadolu ağızları üzerinde bugün için ilkel olarak görebileceğimiz yöntemlerle yapılmaya başlanan çalışmalar, aradan geçen yaklaşık 70 yılda, yayımlanan yeni araştırmalar ve gelişen teknolojik imkânlar ile büyük bir mesafe kat etmiştir. Bu süre içinde konu ile ilgili binlerce lisans ve lisansüstü tez hazırlanmış, kitap ve makale yayımlanmış; hatta sadece ağız araştırmaları ile ilgili olarak tertip edilen sempozyum, konferans ve çalıştaylarda bildiriler sunulup tartışmalar yapılmıştır" (Demiray 2008:200).

Nurettin Demir'in 'Ağız dokümantasyonu niçin gereklidir?' adlı bildirisinde belirttiği gibi en kısa tanımıyla ağızlar bir dilin bölgesel iz taşıyan varyantları anlamındadırlar ve dil içerisinde

kendine özgü işlevleri yerine getirirler. Bu nedenle var olan standartlara yaklaşırsalar da ağızların yok olması gibi bir şey söz konusu değildir. Ancak ulaşım ve iletişim imkânlarıyla bilişim teknolojisindeki gelişmeler, okulların, göçler, prestijli varyantların etkisi gibi nedenlere bağlı olarak ağızlar, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı ve köklü bir değişimden geçmektedirler. Bu nedenle mümkün olduğu kadar çok ağızın mümkün olan bütün imkânlar kullanılarak vakit kaybetmeden belgelenmesi gerektiği hususu üzerinde özellikle duran Demir, ağızları belgelemek için önemli nedenin olduğunu belirtmiştir;

“1. İnsanoğlu yüzyıllar içerisinde bazen acı tecrübelerle kazanmış olduğu bilgi ve deneyimi gelecek kuşaklara öncelikle sözlü olarak aktarır. Bu gerçek, Türkçenin ağızlarını konuşanlar için de geçerlidir. Bir ağız yok olmasıyla birlikte o ağızla üretilmiş bilgi de yok olmakta, gelecek nesillere aktarılmamaktadır. Türkçe konuşanların yüzyıllar içerisinde biriktirmiş oldukları bilgi birikiminin kayıt altına alınması için ağızların dokümantasyonu büyük önem taşımaktadır.

2. Ağızlar gerek eşzamanlı gerekse artzamanlı dil incelemeleri için çok önemli veriler sunar. Ağız verileri, yazılı belge olmadığı durumlarda, bilinmeyen yönlerin aydınlatılmasına, yazılı belgelerdeki dil durumunun daha ayrıntılı incelenmesine de katkı sağlar. Standart dilde artık tamamlanmış bazı gelişmelerin geçtiği aşamaları ağızlar yardımıyla yakından izleyebilir. Aynı şekilde ağızlar dil ilişkileri, Türkçenin akrabalık ilişkileri, Türkçenin tarih içerisinde ayrışması gibi hususların incelenmesinde de çok önemlidir. Standart dilde kullanılmayan birçok özelliği barındırırlar. Bildiride ayrıntılandırılacak başka nedenlerle de ağız dokümantasyonu dil incelemeleri için kaçınılmazdır.

3. Ağızlar öncelikle yerel konuşma biçimleridir; ancak ders kitapları, hukuk metinleri, devlet yönetimi gibi belli alanlar dışında her yerde karşımıza çıkarlar ve kültür hayatında önemli bir rol oynarlar. Kültür hayatında oynadıkları rolün incelenmesi ve pekiştirilmesi açısından da ağızların dokümantasyonu büyük önem taşır ” (Demir 2008:7-8).

Ancak ağız kavramının korunması ve geleceğe taşınması amacıyla yapılan bu çalışmalardan bahsetmeden önce anlam kargaşası yarattığı düşünülen şive ve lehçe konularına da açıklık getirmeyi önemli buluyoruz.

Ağız kavramının, edebiyat bilimcileri ve folklorcular tarafından yapılmış birçok izahı vardır. Bu izahatlar araştırılırken fark edilmiştir ki ağız konusu beraberinde şive ve lehçe konularının da açıklanmasını mecbur bırakmaktadır. Çünkü birçok dil bilimci tarafından yapılan kafa karıştırıcı tanımlamalar bu üç kavramın birbiri ile karıştırılmasına sebep olmaktadır. Yüksek lisans çalışmamız sırasında detaylarıyla incelediğimiz bu konuya tezimizin bu aşamasında konuya açıklık getireceği düşüncesiyle yer vermeyi uygun bulduk.

Dil bilimci Muharrem Ergin şive ve ağız kavramlarının tanımını şöyle yapmaktadır: “Şive bir dilin, bilinen tarihi seyri içinde ayrılmış olup bazı ses ve şekil ayrılıkları gösteren kolları, bir kavmin ayrı kabilelerinin birbirinden farklı konuşmalarıdır. Ağız ise bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklılıklarına dayanan küçük kolları, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verdiğimiz addır” (Ergin 1962:8-9).

Bir başka tanımla ağız “bir ülkede geçerli olan genel bir şive içinde, o ülkenin çeşitli bölge ve kentlerindeki konuşma dilinde görülen söyleyiş farkları” (Özkırımlı 1987:43) olarak açıklanmaktadır.

Görüldüğü gibi ağız, şive içinde ele alınan bir kavramdır. Örnek verecek olursak, Türkiye Türkçesi bir şive, Karadeniz ağız ise bölgeler arasındaki farklı söyleyişleri gösteren bir ağızdır. Yörelere ve bölgeler arasındaki bu ağız farklılıkları, konuşma ve işitme organlarının, coğrafi özelliklerin ve toplumsal yaşamın çeşitli etkilerinden ortaya çıkmaktadır. “Anadolu ağızları üzerinde ilk sınıflandırma denemesini İ. Künos yapmıştır. 1896 yılında yaptığı sınıflandırmada Künos, ağızları şu gruplara ayırmıştır. Ancak bu gruplandırma her hangi bir ilmî esasa göre yapılmış değildir: 1) İzmir ile Bursa arasında Zeybekçe, 2) Kastamonu ağızı, 3) Karadeniz’in doğu kıyılarına doğru Lazca, 4) Harputça, 5) Mersin’le Konya arasında Karamanlıca, 6) Kızılırmak havzasında Ankara ağızı, 7) Anadolu’da dağınık olarak yaşayan yörük ve Türkmenler” (web 2009).

Ağızlar konusunda bir başka sınıflandırma da Ahmet Caferoğlu tarafından yapılmıştır. A. Caferoğlu Rumeli ağızlarının dışındaki Anadolu ağızlarını şu gruplara ayırmıştır: (1) Güneybatı ağızları (Bandırma’dan başlayarak Antalya dolaylarına kadar); (2) Orta Anadolu ağızları (Afyonkarahisar’dan Erzurum’a ve Malatya’ya kadar); (3) Doğu Ağızları (Erzurum ve Malatya’nın doğusundan sınıra kadar, azeri tesiri altında ağızlar); (4) Karadeniz ağızları (Rize’den başlayarak Samsun’a kadar); (5) Güneydoğu ağızları (Buraya Gaziantep, Adana ve Antalya havalisi ağızları girmektedir); (6) Kastamonu ağızı (Bu ağız kendi başına bir özellik taşıdığından, ayrı bir grup teşkil eder mahiyettedir); (7) Karaman ağızları (Bu ağız da tamamıyla ayrı bir grup halindedir.)” (Caferoğlu 1946:482).

Edebiyatçıların ağız konusundaki tanımlamaları halk müzik bilimcileri tarafından da bilinmektedir. Ancak THM (Türk halk müziği)’nde mevcut olan ağız kavramının çok daha özel ve geniş anlamları mevcuttur. Şöyle ki dilcilerin daha ziyade diyalekt bazında ele aldığı konu THM’de diyalektin yanı sıra yansıtılan mahalli, yöresel ve bölgesel tüm özellikleri içine alır. Türk halk müziğinde ağızlar hem anlamları hem de seslendirilişleri açısından ayrıntıları ile işlenmektedir. Örneğin konuşma Türkçesi’ne geçmemiş birçok kelimenin Türk halk müziği eserleri içinde var olduğu ve yok olmaya yüz tutmuş değerlerin bu vesileyle korunduğu görülmektedir. Türk halk müziğinin dil ve tavır özellikleri açısından üstlendiği kültürel zenginlikler de göz önüne alındığında ağız kavramının önemi açıkça görülmektedir.

TRT (Türkiye Radyo Televizyon) kurumu İstanbul radyosunda bölge sanatçılığı yapmış olan yazar Ümit Kaynar ‘ağız’ kavramını THM’nin müziksel özelliklerinden biri olarak tanımlamaktadır.

“Bugün kullanıldığı anlamda THM’de ‘ağız’ daha daralmış bir ‘ezgisel özellik’tir. Çeşitli bölge kent yerleşim biriminde THM’nin genel karakterine uymak üzere farklı ‘söyleyiş biçimleri’ vardır. Bu farklı söyleyiş biçimlerine ‘ağız’ denir. Esasen yerel özellikler bir araya gelerek THM’nin ‘genel müzik yapısı’nı oluşturur. Halk müziğini ilgilendirdiği yönüyle ‘ses lehçesi’ diyebileceğimiz ağız, zaman zaman ‘şive’ olarak da kullanılır. Şu farkla ki lehçe ve şivede sözcüklerde morfolojik (şekilsel) farklar oluşurken, ‘ağız’da fonetik (ses bilimsel) farklar ve anlam farklılıkları oluşmaktadır” (Kaynar 1996:99-100).

THM’de kullanılan ağız kavramını Süleyman Şenel şöyle açıklamaktadır. “Tek başına hem bir diyalekt kullanımı, hem bir melodik kalıp, hem yöresel tavır ve hem de kişisel bir üslup olan ağız çoğu zaman sözle anlatılamayacak bir icra şeklidir” (Altıok 1994).

Ağız Türkçe içinde, bir bölgede görülen söyleyiş farklarının adıdır. Söyleyiş farkları da salt bölgeler ya da kentler arasında görülmez. Köyler arasında bile bu tür ayrılıklara rastlanabilir.

Söz konusu olan, biçimsel bir başkalık değil, bir ses değişimidir. Söz gelimi, Karadeniz ağzında (g) sesinin (c) gibi çıkarıldığı görülür: ‘Celdum, cittum’. Aynı ağzıda, ekteki düz seslinin (i), yuvarlak sesli (u) olması da bir ağız özelliğidir. Ağız dediğimiz bu söyleyiş farklarının oluşumunda, kişilerin konuşma ve işitme organlarından coğrafi özelliklere, toplumsal yaşayışa dek çeşitli etkenler söz konusudur.

Bu araştırmaların haricinde ses eğitimi çalışmaları yapan ses uzmanlarının Türkçe içindeki ağızlar konusunda hiçbir çalışma yapmamış oldukları fark edilmiştir. Fonetik anlamda sadece İstanbul Türkçesi'nin dil yapısı üzerine çalışmalarda buldukları belirlenmiştir. Türk halk müziği gibi yörelerin özelliklerini korumak ve geleceğe taşımak gibi bir misyonu olan kültür ürününün haricinde kalan müzik türleri için İstanbul Türkçesi fonetik yapısının mutlaka incelenmesi ve uygulaması gerektiği bir gerçektir. Bu anlamda ses bilimcilerin bu konuda çalışmalar yapması çok değerlidir. Ancak geleneksel müziklerle uğraşan halk müziği sanatçılarının ses eğitimcilerle ortak bir platformda bir araya gelerek Türkiye Türkçesi ağız yapısı hakkında mutlaka çalışma yapması gerekmektedir. Bu mantık doğrultusunda ses eğitimi disiplininin bugüne kadar yapmış olduğu çalışmalardan faydalanarak, açıkladığı fonetik ve dil çalışmalarına bir göz atmanın, Türk halk müziğindeki yöresel ağızları fonetik ve dil çalışmaları çerçevesinde ele almanın ağız çalışmalarına çok büyük katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Fonetik

Konuşulan dili en olağan haliyle yazıya geçiren, dilde meydana gelen seslerin nasıl oluştuğunu, boğumlanma ve dağılma noktalarını açıklayan ve bu açıklamaları vokal seslerin tanımı ile yazıya aktaran bilim dalı fonetiktir. Fonetik alfabe ise duyumda fark edilen en ince ses ve boğumlanma özelliklerinin yazıya geçirilebilmesi amacıyla geliştirilen dil yazısıdır. Bir dilin seslerini onların tınlama özelliğini de belirten işaretlerle yazıya aktarmak olarak da tanımlanmaktadır.

Bugüne değin dil bilimcilerin yapmış olduğu ağız ve dil çalışmaları göstermektedir ki, yörelerin özelliklerine uygun simge ve sembollerden oluşan fonetik alfabe sistemi halk müziğinin ağız ve dil yapısını yazılı belgelerle de ortaya koyabilmek için önemli bir vasıta. Bu çalışmalar halk müziği icrasında müziğin karakteristik farklılığını ortaya koyan etkenleri ve kültürel kaynakların korunmasını sağlamak maksadıyla önemlidir. Aynı mantıkla hareket edilerek müzik yazısına ek olarak fonetik alfabe kullanılmasının müziğin yöresel dilinin kaybolmaması için olumlu sonuçlar verdiği görülmüştür.

“Radyodaki halk müziği dersleri önceleri tasavvur edilemeyecek kadar güç ve yorucu bir çalışma ile pek ağır yürümeye başlamıştı. Çünkü bir memleket türküsünü layıkıyla söyleyebilmek için o memleketin dahil olduğu bölgedeki halk melodilerinin hususiyetini bilmek zarureti vardır. Bunu anlamak güç olduğu gibi ‘icra’ edebilmekte ayrıca çok ince ve dikkatli çalmaya bağlı bir iştir. Başka başka bölgeler arasında çok geniş ölçüde üslup ayrılıkları vardır. Urfa ağızı bir parça ile Karadeniz havası, Harput ağızı bir türkü ile Kastamonu’dan bir parça yahut bir Erzurum havasıyla Muğla’dan bir Zeybek, Bozlak ayağından bir oyun havasıyla bir Rumeli türküsü, makam, ritim ve üslup bakımından hep ayrı ayrı karakter gösterir. Bunlar kendi yapıları için icabına uygun bir tarzda ‘icra’ edilmezse parça rengini kaybeder ve dinlenilmez bir hale gelir” (Çeren 1944:4).

Bu tebliğde, halk müziğinin geleneksel icrasının aslına uygun şekilde icra edilebilmesi için

uygulanması ön görülen fonetik alfabe çalışmasına yer verilmiştir. Yerel icranın geleneğe en yakın şekilde temsil edilebilmesi için hazırlanan Türk halk müziği fonetik alfabesi aşağıda yer almaktadır. Farklı yörelere ait yerel kaynaktan derlenmiş türkü örnekleriyle beraber sunduğumuz fonetik alfabe çalışmasının halk müziğinin notasyonuna yeni bir bakış açısı getireceğini umuyoruz.

TÜRK HALK MÜZİĞİ İCRASI İÇİN YAZILMIŞ FONETİK ALFABE			
Karakter	Özet Açıklama	Açıklaması	Örnek
ɑ	açık a	Çok açıkçağızla söylenen ön damakta tınlayan a	(açar)
á	ön damak a'sı	Ön damakta tınlayan açıkçağızla söylenen a	(câhil)
à	arka damak a'sı	Dil alt damağa dayalı, arkada yumuşak damakta duyulan açık a	(gårdaş)
ã	hışırtılı arka damak a'sı	Arkada yumuşak damakta tınlayan hışırtılı a	(dâğlâr)
â	o gibi a	Dudaklar yuvarlak pozisyonda ağzın içi o gibi geniş açık ve ön damakta tınlayan a	(çây)
ã	ı gibi a	Dudaklar neredeyse ı pozisyonunda kapalı, ağır içi a şeklinde açık duyulan a	(kârışık)
æ	e gibi a	Dil kökü üstte yumuşak damağa yakın tınlayan e gibi a	(yævru)
ɸ	b-p arası	Dudakların ucunda tınlayan b ile p arası duyulan	(tabıɸ)
ɛ	yayvan açık e	Çok açık ağızla söylenen, ön damakta duyulan e	(çiçekler)
ê	açık e	Yukarı doğru geniş açık ağızla ön damakta duyulan e	(êlêr)
é	i gibi e	Dil kökü üst yumuşak damağa yakın, ön damakta duyulan e	(êllêr)
ë	ö gibi e	Dil aşağı doğru geniş, dudaklar yuvarlak pozisyonda kalın ve açık duyulan e	(çây bënım)
ğ:	arka damak g'si	Dilin en arkasında, üstteki yumuşak damakla dil kökünün birleştiği noktada patlayan g	(gårdaş)
g	ön damak g'si	Dilin ortasının üstte sert damağa dayandığı pozisyonda çıkan g	(gel)
ġ	nazal bölgede tınlayan g	Dil neredeyse tamamen üst damağa bitişik, kafa rezonatörlerinin yardımı ile duyulan g	(gönül)
ĥ	ğ gibi h	"H" sesinin vurgulanmadığı yumuşadığı pozisyonda duyulan h	(Ahmet)
h	Hırıltılı h	Arka damakta patlayan hırıltılı h	(hayın)
*h	Arka damak h'si	Dilin en arkasında, üstteki yumuşak damakla dil kökünün birleştiği noktada patlayan h	(*huri)
ı	u gibi ı	Dudak u gibi yuvarlatılmış pozisyonda duyulan ı	(ısındım)
í	i gibi ı	"i" ünlüsü gibi duyulan ı	(anacığım)
ı	Arka damak ı'sı	Dilin arkasında dil köküne yakın duyulan ı	(ıssız)
i	e gibi i	Dil kökü üstte yumuşak damağa dayalı, dil ortasından itibaren alt damağa yakın, iki yana e gibi açık dudakla söylenen i	(iyi)
ĩ	ü gibi i	Dudaklar u pozisyonunda ön damakta duyulan i	(gelirim)
î	u gibi i	Dudaklar u pozisyonunda ön damakta duyulan i	(senin)
K	h bitişli k	Hırıltılı h ile biten k	(taKdir)
k	arka damak patlamalı k	Dil kökü ile üstte yumuşak damağın birleştiği noktada patlayan k	(kahr)
ķ	ön damak patlamalı k	Dilin arkası üst damağa yapışık, ön damakta küçük boşlukta duyulan k	(kâğıt)
ŋ	arka damak patlamalı n	"n" harfinin sonunda g sesi duyulur	(senin)
ñ	yumuşak n	"ğ" gibi duyulan n den önce ġ söylenen n	(gönül)
ñ	baskılı n	"n" harfinin baskın olarak tınlatıldığı "n"	(*hüsnün)
õ	u gibi o	Dudaklar kapalı o gibi, dil u pozisyonunda o	(göva göva)
ò	arka damak o'su	Arkada yumuşak damakta tınlayan hışırtılı o	(dağlar öy)
õ	e gibi ö	Dil orta yükseklikte yayvan pozisyonda duruyorken e gibi tınlayan ö	(göç eyledi)
ù	ı gibi u	"ı" gibi duyulan "u"	(büyür)
û	u gibi ü	"u" gibi duyulan "ü"	(*hüsnün)
đ	t-d arası t	"t" patlamalı biten d	(yeddi)
ŵ	u gibi biten v	Dudağın yuvarlanarak kapandığı v	(yævru)

Yukarıda yer alan tabloda, Türk halk müziğinde kullanıldığı düşünülen ağız ve dil için hazırlanan fonetik alfabe çalışması yer almaktadır. Bu alfabe sistemi bozlaklar üzerine hazırlanan deneysel çalışmada uygulanmış ve alanında uzman önemli halk müziği araştırmacılarının da fikirlerine yer verilerek değerlendirilmiştir. Bu çalışma iki denek grubu ile hazırlanmıştır. İlk denek grubu üzerinde kaynak kişi dinleyerek hazırladıkları icra ile 'fonetik alfabe' kullanılarak

Sonuç

Halk müziğinde yerel icra temsili için hazırlanan fonetik alfabe sistemi üzerine yapılan araştırmalar ve deneysel çalışmalar göstermiştir ki;

- Halk müziği eserlerinin geleneksel olana en yakın şekilde seslendirilebilmesi için sadece kaynak kişi dinleyerek icra edilmesi yeterli değildir.
- Teknolojinin gelişmesi ve yerel icranın dış etkenlerden korunmasının en kalıcı yollarından biri notasyonda fonetik alfabenin kullanılması ve sadece duyumla değil yazı ile de gelecek nesillere yerel icranın anlatılmasıdır.
- Halk müziğinin icrasında yöre yöre fark edilen icra özelliklerinin fonetik alfabe ile belirlenmesi halk müziğinin yerel icra temsiliinde solistlerin kendi icra kabiliyetlerini değil yörenin icra kabiliyetini yansıtmalarına imkan vermektedir.
- Asıl olan yöresel ve geleneksel icraya ulaşmak için sadece birkaç harfin duyumda en yakın görüldüğü harfe uydurulması ile değil, dil bilimcilerin tespitlerinin bize kılavuzluğu sonucu elde edilen fonetik alfabe sisteminin kullanılması ile mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.

Yerel icranın temsili, Türk halk müziği adına çalışma yapan müzisyenlerin öncelikli görevi olmalıdır düsturundan hareketle elde ettiğimiz sonuçlar halk müziği çalışmalarına öneri olarak sunulmaktadır.

Referanslar

- Ataman, Sadi Yaver. 1951. *Bu Toprağın Sesi Memleket Havaları*. İstanbul: Şaka Matbaası.
- Ergin, Muharrem. 1962. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul.
- Güney, Eflatun Cem. 1959. *Halk Türküleri*. İstanbul.
- Hoşsu, Mustafa. 1997. *Geleneksel Türk Halk Müziği Nazariyatı*. İzmir: Peker Ambalaj Kâğıt San.
- Kaynar, Ümit. 1996. *Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği*, İstanbul.
- Akar, Ali. 2006. "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları" *Turkish Studies*, 1 (2):1-2.
- Çeren, Şerif Sait. 1944. "Muzaffer Sarısözen'le Bir Konuşma" *Radyo*, Haziran, (3):31.
- Demir, Nurettin. 2008. "Ağız Dökümantasyonu Niçin Gereklidir?" Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildiri Özetleri: 7-8
- Demiray, Erdinç. 2008. "Ağız Araştırmalarında Transkripsiyon İşaretlerinin Farklı Kullanılması Sorunu" Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yeni Türk Dili Araştırmaları, 3(6):200.
- Özdemir, Mehmet Ali. 1998. "Türk Halk Müziği Sistematiği ve Eğitim Müziği Besteciliğinde Kullanılabilirliği", Doktora Tezi, T.C. Marmara Ün. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: Türkiye.
- Elçi, Armağan Coşkun. 2010. "Türk Halk Müziği'nin Yapısı" <<http://www.turkuler.com>>

Görüşmeler

Süleyman Şenel, kişisel görüşme, 1994. İstanbul.